

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НЕГОДА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 338.432(477)

**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ
ЕКОНОМІКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукописом.

Роботу виконано у Міжрегіональній Академії управління персоналом.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України
Дацій Олександр Іванович,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
завідувач кафедри фінансів,
банківської та страхової справи.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії аграрних наук
Ульянченко Олександр Вікторович,
Харківський національний аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва,
ректор;

доктор економічних наук, професор
Скидан Олег Васильович,
Поліський національний університет,
ректор;

доктор економічних наук, доцент
Лаврук Віталій Валерійович,
Подільський державний аграрно-технічний
університет,
професор кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та електронних платіжних систем.

Захист відбудеться «28» серпня 2020 р. о 11:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.142.03 у Міжрегіональній Академії управління персоналом за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, корп. 24, ауд. 20.

Із дисертацією можна ознайомитись у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі ім. Ярослава Мудрого Міжрегіональної Академії управління персоналом за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано «27» липня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
д.е.н., професор

Н. І. Верхоглядова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Аграрний сектор є стратегічно важливою галуззю національної економіки, що охоплює різні види економічної діяльності щодо виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Традиційно саме сільське господарство було однією з пріоритетних сфер зовнішньо- та внутрішньоекономічного розвитку країни. Це пояснюється сприятливим для аграрного виробництва географічним розташуванням України та потужним агропромисловим потенціалом зі значною площею родючих земель, що надає надзвичайно обнадійливі перспективи для ефективного розвитку аграрного сектору.

Водночас, аграрний сектор, як і вся національна економіка, функціонує в складних, динамічних умовах, що вирізняються підвищеною турбулентністю, схильністю до перетворень. Більшість з цих перетворень мають трансформаційний характер та значною мірою впливають на функціонування сучасного аграрного сектору. В деяких випадках від його здатності адаптуватися до трансформаційних перетворень більшою мірою залежить ефективність функціонування національної економіки в цілому. Тому ця тематика потребує подальшої уваги з боку наукової спільноти.

Проблематикою трансформаційних процесів в економіці займалися такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як А. Берлі, Е. Бернштейн, Т. Веблен, Е. Домар, Л. Дроздович, Н. Іванова, К. Кларк, Н. Кухарська, І. Маркович, Г. Мінз, Л. Морган, Т. Пепа, У. Ростоу, Н. Смелик, Л. Стеблякова, І. Тесленко, Р. Тітмас, А. Тойнбі, А. Тоффлер, Ж. Форрестьє, Е. Хансен, Р. Харрод, Б. Шаванс.

Трансформацію економіки аграрного сектору досліджували О. Бородіна, П. Гайдуцький, А. Даниленко, О. Дацій, А. Діброва, В. Зіновчук, С. Кваша, І. Кириленко, В. Лаврук, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Т. Осташко, М. Присяжнюк, П. Саблук, В. Ситник, О. Скидан, О. Ульяновченко, М. Федоров, В. Шебанін, О. Шпикуляк, В. Юрчишин та інші науковці.

Утім, досі нерозв'язаною є проблема формування концептуальних засад трансформаційних перетворень в різних аспектах. Тому сьогодення зумовлює затребуваність подальших досліджень, щодо виявлення проявів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору на когнітивному, логіко-гносеологічному та методичному рівнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Міжрегіональної Академії управління персоналом за темою «Проблеми та перспективи розвитку промислових і сільськогосподарських підприємств в Україні» (номер державної реєстрації 0117U00024), у межах якої автором запропоновано авторську концепцію трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору та Національному університеті біоресурсів і природокористування України за темою «Трансформація бюджетної системи України» (номер державної реєстрації 0115U003973), де автором охарактеризовано трансформаційні процеси в агропромисловому комплексі України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка рекомендацій практичного змісту щодо виявлення проявів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору України.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

- систематизувати наукові погляди щодо трансформаційних перетворень економічних систем та обґрунтувати концептуальні засади їх дослідження;
- сформулювати архітектуру трансформаційних перетворень економіки та обґрунтувати змістовну сутність та логічні взаємозв'язки між основними поняттями, що характеризують трансформаційні перетворення;
- розглянути послідовність трансформаційних перетворень економіки та розробити класифікацію їхніх видових проявів;
- окреслити структурну побудову транзитивних змін та конкретизувати їх за складовими трансформаційних перетворень;
- сформулювати методологію дослідження процесу трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору;
- встановити внесок аграрного сектору у функціонування національної економіки України;
- дослідити трансформаційні перетворення за етапами транзитивних змін економіки аграрного сектору України;
- здійснити економетричне моделювання залежності валової продукції аграрного сектору від виробничих факторів;
- розробити пріоритетні напрями державного регулювання аграрного сектору економіки;
- удосконалити підхід до прогнозування валової продукції аграрного сектору України;
- розробити послідовність адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень;
- побудувати механізм управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору в умовах трансформаційних перетворень.

Об'єктом дослідження є економіка аграрного сектору України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та науково-прикладних аспектів виявлення проявів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору України.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень є загальнонаукові та філософські методи пізнання, діалектичний і системний підходи до вивчення проблем трансформаційних перетворень в економіці аграрного сектору. Дослідження ґрунтується на застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що дозволило вирішити поставлені завдання щодо виявлення проявів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

У дисертації застосовано: методи абстрактної логіки та порівняння – для формування понятійно-категоріального апарату дослідження трансформаційних перетворень економіки (підрозділ 1.1); системного аналізу, діалектичного та феноменологічного методів – для розробки архітектури трансформаційних

перетворень економіки (підрозділ 1.2); критеризації, структуризації та ідентифікації – для розробки класифікації та впорядкування видових проявів трансформаційних перетворень (підрозділ 1.3); вивчення сутності транзитивних змін економіки аграрного сектору (підрозділ 2.1); формалізація, синтез, абстрагування та логічного узагальнення – для періодизації трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору (підрозділ 3.1); дослідження складових трансформаційних перетворень (підрозділ 2.2); систематизації підходів до розробки послідовності адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень (підрозділ 3.2) та механізму управління транзитивними змінами (підрозділи 5.2 і 5.3).

Методи узагальнення та статистичного аналізу використано для формування інформаційної бази оцінки трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору (підрозділ 4.1); методи агрегування, індексного та варіаційного аналізу – для оцінки функціонування аграрного сектору та результатів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору (підрозділ 4.2); економіко-математичного моделювання та кореляційно-регресійного аналізу – для визначення зв'язку між валовою продукцією аграрного сектору від виробничих факторів (підрозділ 4.3), для прогнозування показників функціонування економіки аграрного сектору та визначення ефекту, отриманого в ході транзитивних змін (підрозділ 5.2).

Емпіричним підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці науковців з дослідження економіки аграрного сектору, законодавчі акти Верховної Ради України й постанови органів виконавчої влади.

Інформаційну базу дослідження становлять аналітичні та статистичні матеріали, збірники, дані річних звітів, інформаційних та аналітичних бюлетенів, періодичні тижневі видання, вітчизняні та зарубіжні періодичні видання, наукові дослідження та публікації, розміщені в мережі Інтернет, результати власних досліджень автора з питань аналізу трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному узагальненні та новому вирішенні наукової проблеми дослідження трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору України. Найбільш суттєві результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у наступному:

уперше:

– запропоновано методологію дослідження процесу трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору, яка представлена як цілісна складна субординована система науково-прескриптивної, концептуально-дескриптивної та процесуально-праксеологічної її складових, що дозволяє поглибити пізнання трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору, яке полягає в теоретичному розвитку положень, що розкривають сутність та зміст цього процесу, виявленні його закономірностей; розширенні й обґрунтуванні системи оцінки транзитивних змін (якісна і кількісна оцінка). При розкритті методологічних положень дослідження було враховано наявність і допустиму об'єктивну одночасність принципів, функцій, методичних підходів та форм у

межах концептуально-дескриптивної складової; можливість, поступовість і змістовну ретроспективність процесу пізнання трансформаційних перетворень у межах процесуально-праксеологічної складової; об'єктивність і необхідність узгодження ролі базового й уточнюючого теоретичного підґрунтя сутності трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору в межах науково-прескриптивної складової;

- розроблено класифікацію трансформаційних перетворень економіки, яка сформована шляхом групування існуючих уявлень про їх види в економіці, що дозволяє конкретизувати розуміння їхньої сутності, властивостей та основних характеристик з метою розробки адекватних управлінських рішень щодо функціонування економіки в певних умовах та за певних обставин;

- обґрунтовано концептуальні засади дослідження трансформаційних перетворень, які базуються на системному узагальненні фундаментальних постулатів теорій трансформації економічних систем та дозволяють розглядати трансформаційні перетворення на когнітивному (предметна сфера дослідження), логіко-гносеологічному (категорії дослідження та їх взаємозв'язок) та методичному (засоби і технології отримання результатів дослідження) рівнях;

удосконалено:

- архітектуру трансформаційних перетворень економіки, в межах якої запропоновано розглядати сукупність транзитивних змін, які мають циклічний характер та відбуваються на відміну від самоорганізації за рахунок управлінського впливу, що сприяє формуванню на основі виявлення проблем функціонування економіки умов її переходу від одного якісного стану до іншого;

- послідовність трансформаційних перетворень, яка на відміну від існуючих передбачає черговість проходження трьох основних фаз трансформаційних перетворень, а саме системно-пошукової, проектно-інфраструктурної та потоково-коригуючої, які у свою чергу передбачають наявність декількох етапів, і дають можливість виявити детермінанти перетворень, оцінити зміни за точками біфуркаціями та їх наслідки;

- структуру процесу транзитивних змін економіки аграрного сектору, яка на відміну від існуючих передбачає лібералізацію та демократизацію власності на землю, інституційні та структурні зміни в економіці аграрного сектору, що дозволяє виявити наслідки цього процесу, які проявляються в наявності великої кількості обмежень та визначальній ролі державного регулювання економіки аграрного сектору;

- сутність трансформаційних перетворень, яка на відміну від існуючих представлено такими складовими, як організаційно-економічна, правова, збутова, фінансова та соціальна, що дозволяє розкрити зміст транзитивних змін економіки аграрного сектору за складовими трансформаційних перетворень;

- періодизацію трансформаційних перетворень за етапами транзитивних змін економіки аграрного сектору, які на відміну від існуючих поділено на 6 взаємопов'язаних періодів трансформаційних перетворень, що дає можливість на основі встановлення між ними казуальних зв'язків чітко простежити напрям і характер перетворень, їхні наслідки та визначити умови для здійснення необхідних змін;

– економіко-математичну модель визначення залежності валової продукції аграрного сектору України від виробничих факторів, яка на відміну від існуючих побудована з використанням модифікованої виробничої функції та дозволяє проаналізувати і формалізувати результати функціонування аграрного сектору;

– підхід до прогнозування валової продукції аграрного сектору, що на відміну від існуючих базується на економіко-математичній моделі виробництва, сформованої за допомогою функції Кобба-Дугласа, що дозволяє ґрунтуючись на розрахункових даних, сформулювати висновки і припущення про тенденції та наслідки транзитивних змін;

– послідовність адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень, яка на відміну від інших складається з етапів біфуркаційно-параметричної, структурно-функціональної та модуляційної адаптації, що передбачає виконання певних адаптаційних прийомів, які забезпечують належне спрямування кожного етапу адаптації економіки аграрного сектору на необхідні результати їх виконання;

– механізм управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору, який на відміну від існуючих сформовано з чотирьох рівнів управління, які включають управління цілями, управління факторами виробництва, управління ризиками та управління результативністю, практична реалізація яких дозволить завершити процес адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень та забезпечити його ефективне функціонування в сучасних умовах;

набули подальшого розвитку:

– підхід до розуміння трансформаційних перетворень економіки, побудований на підґрунті когнітивної методології, що поєднує: 1) розкриття логіко-гносеологічної сутності трансформації економічних явищ і процесів; 2) встановлення закономірностей перетворень економічної системи за допомогою засобів і технології отримання результатів дослідження; 3) застосування як вихідного методологічного принципу реляційності до врівноваженого корегування трансформаційних перетворень, що дозволить формувати правила здійснення трансформаційних перетворень економіки;

– обґрунтування змістовної сутності та логічних взаємозв'язків між основними поняттями «транзитивні зміни», «детермінанти перетворень», «модернізація та реформування», «точка біфуркації», що дало змогу охарактеризувати трансформаційні перетворення, на відміну від існуючих, залежно від необхідності їх проведення;

– пріоритетні напрями державного регулювання економіки аграрного сектору, які на відміну від існуючих поділено за організаційно-правовою, виробничо-технологічною, фінансово-економічною сферами та сферою зовнішньоекономічних відносин впливу держави на економіку аграрного сектору, реалізація яких дозволить в подальшому забезпечити результативність трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

Практичне значення одержаних результатів. У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади та розроблено практичні рекомендації щодо виявлення проявів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору

України. Пропозиції та результати дисертаційної роботи пройшли належну апробацію, що підтверджено відповідними документами.

Положення дисертації стосовно напрямів державного регулювання аграрного сектору економіки в умовах його трансформації в частині введення механізму управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору апробовано Міністерством аграрної політики та продовольства України при підготовці «Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року» (довідка від 17.04.2019 р. № 403-1/06-19).

Комітетом Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин використано авторські пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази з питань управління земельними ресурсами при реалізації окремих положень Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління земельними ресурсами в межах території об'єднаних територіальних громад та врегулювання інших питань у сфері земельних відносин (довідка від 14.08.2019 р. № 75-43-08/36).

Пропозиції щодо удосконалення процесу формування системи державного регулювання аграрного сектору економіки в умовах його трансформації використані Департаментом агропромислового розвитку Полтавської ОДА при розробленні Стратегії розвитку Полтавської області на період 2021-2027 рр. (довідка від 17.03.2020 р. № 02.1-10/31).

Пропозиції щодо послідовності адаптації економіки аграрного сектору України використані Київською обласною радою у процесі підготовки проекту Стратегії розвитку Київської області на період 2021-2027 рр. (довідка від 15.05.2019 р. № 1912/05-04).

Методичні положення щодо реалізації програмно-цільового управління використані Броварською районною державною адміністрацією при опрацюванні Програми розвитку малого і середнього підприємництва в Броварському районі на 2019-2020 роки і Програми залучення інвестицій та поліпшення інвестиційного клімату в Броварському районі на 2020-2022 роки (довідка від 12.02.2019 р. № 157-02/19).

Теоретичні, методологічні та практичні результати дослідження використані Міжрегіональною академією управління персоналом при підготовці програм навчальних курсів: «Моделювання в управлінні соціально-економічними системами», «Антикризове управління», «Інфраструктура аграрного товарного ринку» (довідка від 18.12.2019 р. № 376).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які отримані в ході проведення досліджень належать особисто автору. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, та результати кандидатської дисертації при підготовці даної дисертаційної роботи не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації пройшли апробацію на 21 міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, наукових форумах, зокрема: «Economics, science, education: integration and synergy» (Bratislava, Slovak Republic, 2016 y.), «Ukraine,

Bulgaria, EU: economic, technical and social development trends» (Burgas, Bulgaria, 2017 y.), «Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування» (м. Мелітополь, 2018 p.), «Perspectives of sustainable rural development in the context of the new economic challenges» (Chisinau, Moldova, 2018 y.), «Сучасні проблеми енергоресурсозбереження в будівництві, містобудуванні та житлово-комунальному господарстві» (м. Запріжжя, 2018 p.), The International Financial and Banking Forum Finance – Business – Education (Jachranka – Warsaw, Poland, 2018 y.), «Механізми та стратегії розвитку господарюючих суб'єктів в умовах інтеграційних процесів» (м. Przeworsk, Poland, 2019 y.), «Проблеми обліку, аудиту, аналізу та оподаткування в умовах глобалізації економіки» (м. Кривий Ріг, 2019 p.), «Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції» (м. Тернопіль, 2019 p.), «Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання і управління в агропромисловому комплексі» (м. Полтава, 2019 p.), «Актуальні проблеми модернізації недержавного сектору освіти в Україні у контексті світових тенденцій і національної практики» (м. Київ, 2019 p.), «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Ніжин, 2019 p.), «Глобальні виклики для сільського господарства та харчової промисловості» (м. Київ, 2019 p.), «Development of Socio-Economic Systems in a Global Competitive Environment» (м. Le Mans, France, 2019 y.), «Сталий розвиток сільського господарства: глобальні зміни та національні особливості досягнення» (м. Біла Церква, 2019 p.), «Economic science for rural development 2019» (Jelgava, Latvia, 2019 y.), «Фінансовий сектор Європейського союзу та сталий розвиток: європейський досвід, стратегічні орієнтири для України» (м. Київ, 2019 p.), «Ukraine, Bulgaria, EU: economic, technical and social development trends» (Burgas, Bulgaria, 2019 y.), «Whither our Economies – 2019» (Vilnius, Lithuania, 2019 y.), «Глобальні виклики для сільського господарства та харчової промисловості» (м. Київ, 2019 p.), «Конкурентоспроможність аграрного сектору в умовах функціонування Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом» (м. Київ, 2020 p.).

Публікації. Основні положення, узагальнення та висновки дослідження викладені в 40 наукових публікаціях, у тому числі: одноосібній монографії, 1 публікації у колективній монографії, 18 статтях – у наукових фахових виданнях України, внесених до реєстру міжнародних наукометричних баз, 1 статті – у зарубіжному виданні, яке внесено до міжнародної наукометричної бази Scopus, 3 статтях – у зарубіжних виданнях за напрямом дослідження, 16 працях апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій – 63,48 друк. арк., з яких 35,02 друк. арк. належать автору особисто.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи – 396 сторінки комп'ютерного набору. Дисертація містить 41 таблицю на 39 сторінках, 46 рисунків на 44 сторінках. Список використаних джерел містить 426 найменування на 38 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та рівень наукової розробленості обраної теми, її зв'язок із науковими програмами; визначено об'єкт, предмет, методи, мету й завдання дослідження, розкрито наукову новизну, практичну цінність одержаних результатів; наведено дані щодо їх апробації та опублікування.

У *першому розділі* – **«Теоретичні основи дослідження трансформаційних перетворень економіки»** – систематизовано наукові погляди щодо трансформаційних перетворень економічних систем, сформовано архітектуру трансформаційних перетворень і концептуальні засади їх дослідження, розглянуто сутність трансформаційних перетворень економіки та класифікацію їх видових проявів.

У дисертації теоретично обґрунтовано підхід до розуміння трансформаційних перетворень економіки, побудований на підґрунті когнітивної методології, що поєднує: 1) розкриття логіко-гносеологічної сутності трансформації економічних явищ і процесів; 2) виявлення закономірностей протікання трансформаційних перетворень економічної системи за допомогою засобів і технології отримання результатів дослідження; 3) застосування як вихідного методологічного принципу реляційності до врівноваженого корегування трансформаційних перетворень, що дає змогу забезпечити поступовість і змістовну ретроспективність процесу пізнання трансформаційних перетворень.

Досліджено еволюцію наукових поглядів щодо трансформаційних перетворень економічних систем від меркантилізму, класичної економіки, маржиналізму, неокласичної теорії, кейнсіанства та інституціоналізму до теорій постіндустріального суспільства і конвергенції.

Систематизація наукових поглядів щодо змісту поняття «трансформаційні перетворення» засвідчила, що вони являють собою єдність змін характеристик, форми та внутрішньої будови економіки, які відбуваються в умовах постійного впливу зовнішнього середовища.

В роботі узагальнено світовий науковий доробок щодо дослідження трансформаційних перетворень та на цій основі розроблено класифікацію їх видів (рис. 1).

Представлені видові прояви трансформаційних перетворень, як правило, носять змішаний характер і деякі з них можуть одночасно включати в себе різні види змін. Наприклад, трансформаційні процеси, що охоплюють структурні перетворення, можуть мати прояв загальних трансформаційних перетворень і навпаки. Виникнення деградуючих трансформаційних перетворень економіки може спричинити необхідність її стрімких та примусових перетворень.

Рис. 1. Класифікація видових проявів трансформаційних перетворень економіки

Розроблена класифікація трансформаційних перетворень економіки сформована шляхом групування існуючих уявлень про їх види в економіці, яка дозволяє конкретизувати розуміння їх сутності, властивостей та основних характеристик з метою розробки адекватних управлінських рішень щодо функціонування економіки в певних умовах за певних обставин.

Системне узагальнення фундаментальних постулатів дозволило розглядати трансформаційні перетворення на когнітивному (предметна сфера дослідження), логіко-гносеологічному (категорії дослідження та їх взаємозв’язок) та методичному (засоби і технології отримання результатів дослідження) рівнях (рис. 2.).

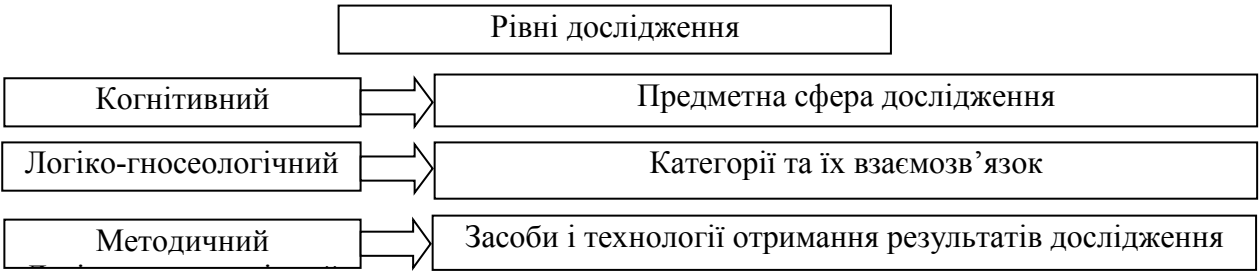

Рис. 2. Концептуальні засади дослідження трансформаційних перетворень

Це дало змогу сформувати архітектуру трансформаційних перетворень економіки (рис. 3). Її методологічним базисом стали результати системного узагальнення фундаментальних положень теорій трансформації економічних систем, що дозволило розвинути ідею про наявність транзитивних змін у межах трансформаційних перетворень соціально-економічної системи. Саме сукупність транзитивних змін і являє собою трансформаційні перетворення системи та її оточення.

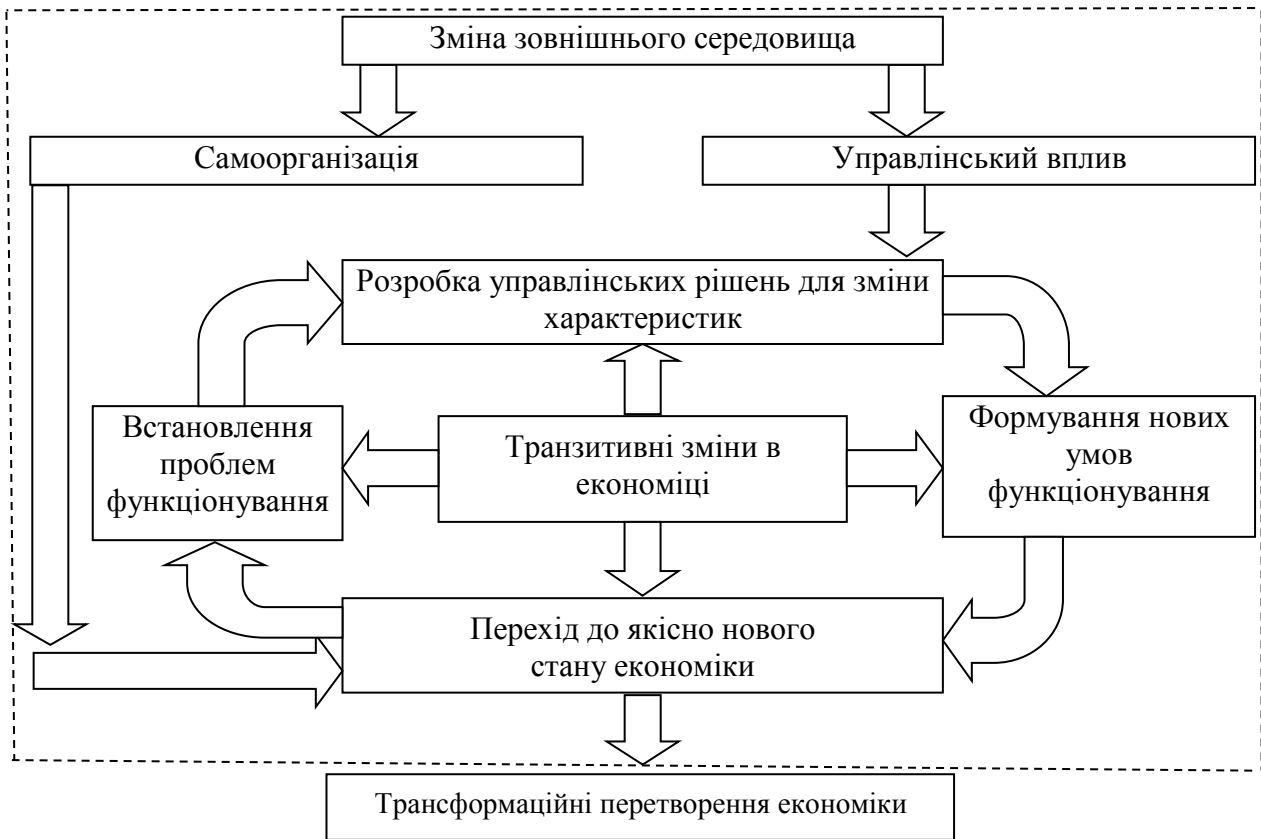

Рис. 3. Архітектура трансформаційних перетворень економіки

У роботі обґрунтовано змістовну сутність та логічні взаємозв'язки між основними поняттями, що характеризують трансформаційні перетворення, залежно від необхідності їх проведення. Це такі поняття, як транзитивні зміни, детермінанти перетворень, модернізація та реформування, точки біфуркації.

Базовими для трансформаційних перетворень є транзитивні зміни, оскільки саме їх визначення дозволяє встановити кількісні та якісні зміни, а також умови переходу до якісно нового стану системи.

Виходячи з цього розроблено послідовність трансформаційних перетворень, що представлена на рис. 4.

Розроблена послідовність передбачає черговість проходження трьох основних фаз трансформаційних перетворень, а саме системно-пошукової, проектно-інфраструктурної та потоково-корегуючої, які в свою чергу складаються з кількох етапів.

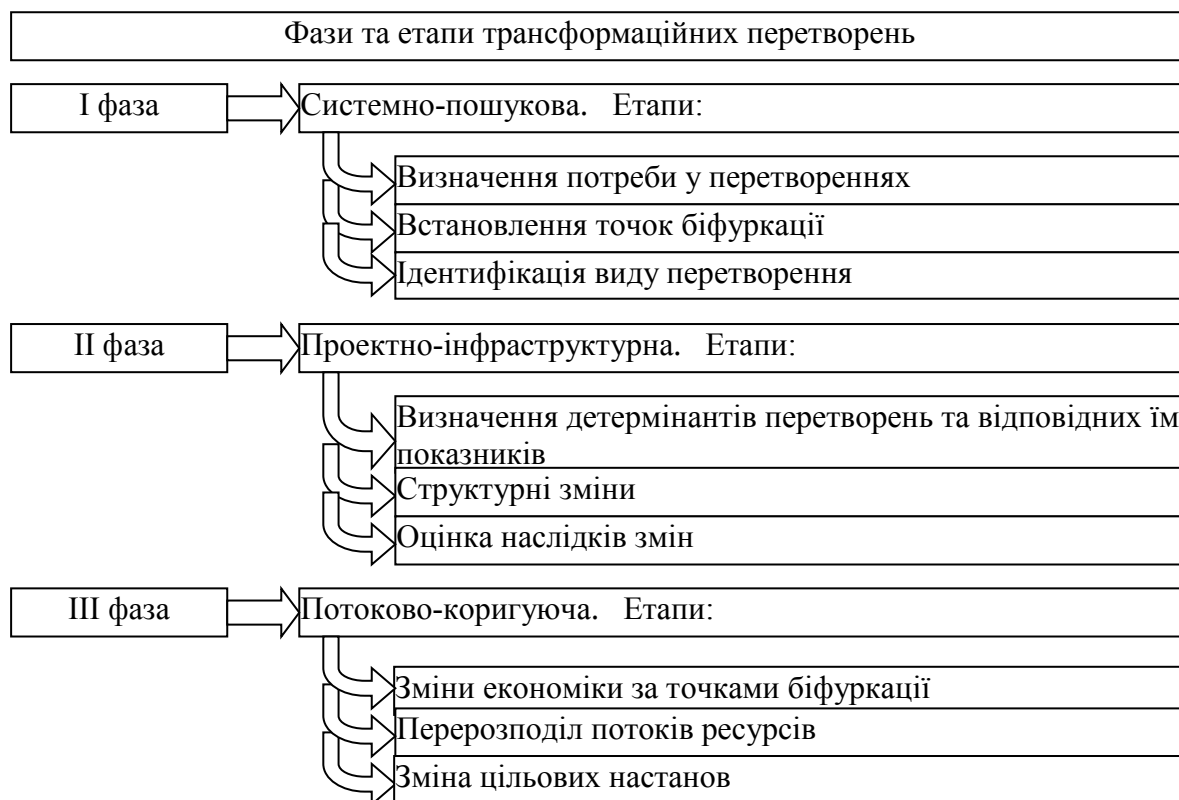

Рис. 4. Послідовність трансформаційних перетворень економіки

Процес дослідження трансформаційних перетворень передбачає дотримання системи принципів, до якої поряд із традиційними (багатовимірності та безперервності) запропоновано включити принцип реляційності, що характеризує ступеневість формування правил щодо перебігу трансформаційних перетворень економіки під впливом зовнішніх чинників.

У другому розділі – «**Теоретико-методологічні засади трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору України**» – розглянуто сутність поняття «аграрний сектор», визначено складові трансформаційних перетворень, розкрито елементи транзитивних змін економіки аграрного сектору та специфіку транзитивних змін власності на землю та інших об'єктів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

Проведено ґрунтовний аналіз підходів до розуміння поняття «аграрний сектор» та споріднених з ним понять. Доведено, що семантика понять «аграрна сфера», «аграрний сектор», «агропромисловий комплекс» та «аграрне виробництво» за своїм змістом не має однозначності у теоретичному вживанні й допускає розпливчастість у їх трактуванні.

В широкому розумінні до аграрного сектору економіки в законодавчих документах віднесено сільське і рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів, а також аграрну науку й освіту, соціальну сферу села, їхнє матеріально-технічне і фінансове забезпечення. Але таке трактування більше відповідає визначенню аграрної сфери.

У вузькому розумінні аграрний сектор прирівнюється до аграрного виробництва й розглядається як сектор економіки, що охоплює всі підприємства, які виробляють сільськогосподарську продукцію, здійснюють її первинну

переробку та обслуговують зазначені процеси. В цьому випадку розуміння аграрного сектору є тотожним до агропромислового комплексу.

Проведений аналіз поступального розвитку наукових поглядів на змістовне навантаження терміна «аграрний сектор» дав змогу констатувати зміну його розуміння в напрямку акцентування уваги на соціо-еколого-економічному змісті цього поняття, що вбачається як умова сталості функціонування та розвитку національної економіки. На цій основі конкретизовано власне розуміння суті взаємопов'язаних між собою понять і дефініцій: аграрний сектор, аграрна сфера та аграрне виробництво (рис. 5).

Зміст поняття «економіка аграрного сектору» можна розглядати через призму функціонування аграрного виробництва (поєднує капітал і працю в аграрній сфері) та землі як частини агроландшафту країни.

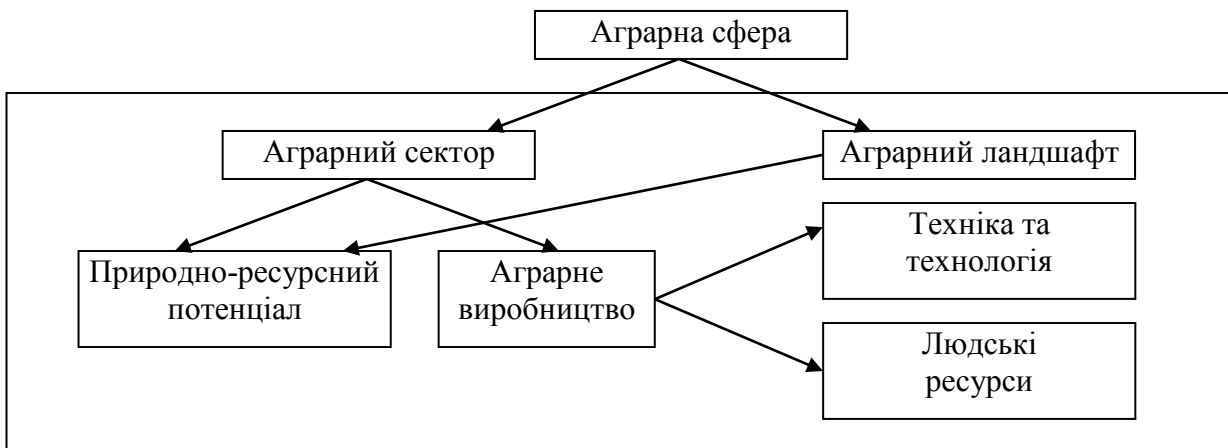

Рис. 5. Структура понять, взаємопов'язаних із поняттям «аграрний сектор»

Отже, економіка аграрного сектору включає поєднання базових елементів (земля, праця, капітал, організаційні форми на рівні господарюючих суб'єктів) та інфраструктурних ланок аграрного сектору, зміна яких або їх взаємозв'язків та співвідношень створюють новий ринковий якісний стан економічного середовища.

Встановлено перелік характеристик функціонування аграрного сектору, врахування яких є обов'язковим при розгляді трансформаційних перетворень: просторова імовірність факторів виробництва, а саме землі; аритмічність виробничого процесу внаслідок сезонного фактору; безпосередній зв'язок економічних, соціальних та природних процесів функціонування; тісна взаємодія індивідуального та корпоративного секторів господарювання в аграрній сфері.

Зміни, які відбувалися стосовно такої важливої характеристики як власність на землю, відображають транзитивні зміни відносин власності. Зазначено, що зміна відносин власності в аграрній сфері передбачала формування ефективного аграрного землекористувача. При цьому держава втратила монопольне право власності на земельні ділянки.

Наголошено, що дослідження змін у відносинах власності на землю показало, що вони проводилися без кардинальної зміни економічних і виробничих відносин, врахування трудових і матеріальних ресурсів, можливості кооперації процесів виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, інженерного

й соціального облаштування територій. Суперечливість і непослідовність нормативно-правових актів земельного реформування призвели до того, що інститути ринку землі знаходяться на стадії формування, що негативно позначається на ефективності аграрного виробництва в цілому.

Встановлено, що за роки реформування відбулися кардинальні перетворення щодо господарюючих суб'єктів аграрного виробництва (табл. 1). У структурі форм господарювання (за показником питомої ваги площі сільгоспугідь) в 1990 р. (до реформування) 91,24 % займали сільськогосподарські підприємства (колгоспи, радгоспи), 8,76 % – господарства населення, у 2000 р. (після реформування) 50,8 % – сільськогосподарські підприємства, 49,2 % – господарства населення, в 2017 р. відповідно 55,4 % – сільськогосподарські підприємства, 44,6 % – господарства населення.

Таблиця 1

**Зміна організаційних форм господарювання аграрних формувань в Україні
та їх землекористуванні**

Форма господарювання	Кількість підприємств, тис.	Площа сільськогосподарських угідь, млн га	Відсоток, %	Середній розмір 1 господарства, га
1990 р. (до реформування)				
Усі категорії господарств		41,89	100,00	
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	12420	38,22	91,24	3077
з них: колгоспи	8541	28,7	68,51	3360
радгоспи	2630	9,46	22,58	3599
міжгоспи	1249	0,06	0,14	48
Господарства населення	9206	3,67	8,76	0,4
2000 р. (після реформування)				
Усі категорії господарств		41,67	100,0	
Сільськогосподарські підприємства – всього (разом із фермерськими)	61,18	21,19	50,8	346,4
у т.ч.: сільськогосподарські підприємства (без фермерських)	22,75	19,03	45,6	836,5
фермерські господарства	38,43	2,16	5,2	56,2
Господарства населення	17680	20,48	49,2	1,1
2017 р.				
Усі категорії господарств		41,49	100,00	
Сільськогосподарські підприємства – всього (разом із фермерськими)	45,56	22,97	55,4	438,1
у т.ч.: сільськогосподарські підприємства (без фермерських)	11,42	18,39	44,3	1610,3
фермерські господарства	34,14	4,58	11,1	134,1
Господарства населення	15058,7	18,52	44,6	1,2

Отже, можна констатувати, що в Україні на початок 1990 р. державна власність складала 100 % земельного фонду, то у 2017 р. вона зменшилась до мінімуму (2 %). У процесі реформування різні категорії господарств були розподілені за формою власності на дві великі сектори: корпоративний та індивідуальний. Сутність цього процесу розкривається через сукупність елементів транзитивних змін: лібералізацію та демократизацію відносин власності на землю,

інституційні зміни та структурні перетворення в аграрному секторі економіки (рис. 6).

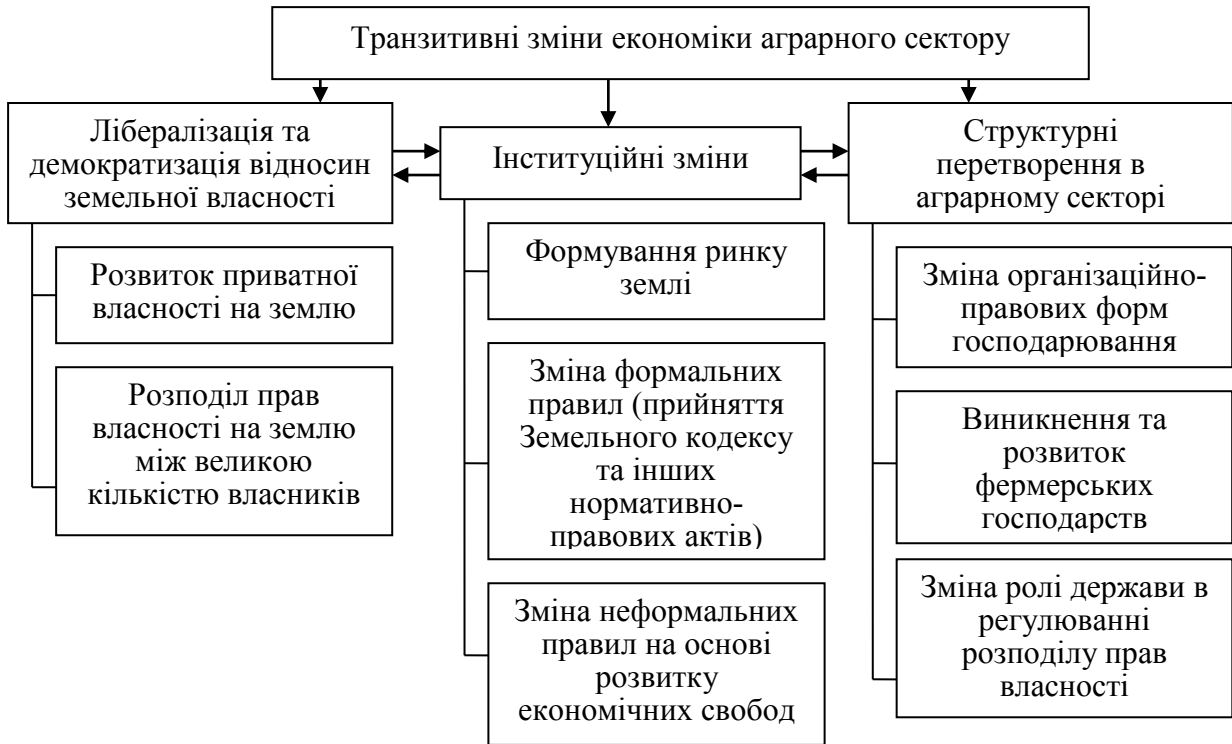

Рис. 6. Елементи транзитивних змін економіки аграрного сектору

Розкрито специфіку транзитивних змін власності на землю, які проявляються в наявності великої кількості обмежень та визначальній ролі державного регулювання, що обумовлено особливими властивостями землі як базового елемента аграрного сектору, що на відміну від переважаючих в економічній літературі односторонніх характеристик даного процесу пропонується розглядати комплексно, в єдності наслідків таких процесів, як лібералізація та демократизація власності, інституційні та структурні зміни в аграрному секторі економіки. Основні елементи транзитивних змін, що в сукупності відображають трансформаційні перетворення економіки аграрного сектору, поділено за певними складовими (рис.7).

Рис. 7. Трансформаційні перетворення економіки аграрного сектору за їх складовими

Зазначено, що за складовими трансформаційних перетворень транзитивні зміни в економіці аграрного сектору в основному відбулися у таких напрямках: формуванні багатокладної економіки, наданні суб'єктам господарської діяльності економічної самостійності у формуванні виробничих програм, виборі каналів реалізації та визначенні цін, перетворенні колгоспів і радгоспів на приватно-ринкові структури, передбачено вільний вибір селянами різних форм господарювання (*організаційно-економічна складова*); роздержавленні більшої частини земель сільськогосподарського призначення, розподілі сільськогосподарських земель і майна на паї та передачі їх у приватну власність; закріпленні та захисту права власності селян на землю (*правова складова*); формуванні та лібералізації аграрного ринку шляхом побудови ринкового економічного механізму замість планово-розподільчої системи збуту продукції (*збутова складова*); фінансовому оздоровленні аграрного сектору, зменшенні боргового та податкового навантаження, покращенні інвестиційного та кредитного клімату, вирівнюванні цінових диспропорцій, зупиненні безробіття та зниження доходів селян (*фінансова складова*); розвитку та підтримці соціальних ресурсів сільської місцевості, створенні належних соціальних умов і нормального функціонування та мотивації сільськогосподарських працівників (*соціальна складова*).

У третьому розділі – **«Методологічні засади трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору»** – сформовано методологію дослідження процесу трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору, запропоновано та обгрунтовано елементи науково-прескриптивної, концептуально-дескриптивної та процесуально-праксеологічної складових методології дослідження трансформаційних перетворень.

Наголошено, що методологія дослідження процесів трансформації сформувалася значною мірою під впливом явищ, що відбуваються в суспільстві, позицій основних економічних і наукових шкіл, скоригованих відповідно до завдань перехідної системи. Виключне значення для дослідження трансформації аграрного сектору економіки й оцінки її практичної значущості має вибір методології, яку слід розглядати як цілісну складну субординовану систему науково-прескриптивної, концептуально-дескриптивної та процесуально-праксеологічної її складових у пізнанні трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору як економічного явища.

Кожна складова методології дослідження трансформаційних перетворень аграрного сектору має специфічне й одночасно системоутворююче значення. Ця система спирається на діалектичну основу й зумовлює принципові підходи до вивчення об'єктів дослідження, способів виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Гіпотеза, принципи, форми, методичні підходи, функції, процедури та прийоми становлять основу методології дослідження трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

Аналіз динаміки соціально-економічних показників процесу трансформації в аграрному секторі економіки показали, що існують певні загальні уявлення у представників різних методологічних шкіл про його виникнення, перебіг та завершення.

Запропонована методологія дослідження трансформаційних перетворень дозволяє обґрунтувати авторську позицію, новизна якої полягає в теоретичному розвитку положень, що розкривають сутність та зміст цього процесу, виявленні його закономірностей; розширенні й обґрунтуванні системи параметрів оцінки транзитивних змін (якісна та кількісна оцінка). Визначено основні закономірності трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

При викладенні методології досліджень було враховано: наявність і допустиму об'єктивну одночасність принципів, функцій, методичних підходів та форм у межах концептуально-дескриптивної складової методології дослідження трансформаційних перетворень; можливість, поступовість і змістовну ретроспективність процесу пізнання трансформаційних перетворень у межах процесуально-праксеологічної складової; об'єктивність і необхідність узгодження ролі базового й уточнюючого теоретичного підґрунтя сутності трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору в межах науково-прескриптивної складової (рис. 8).

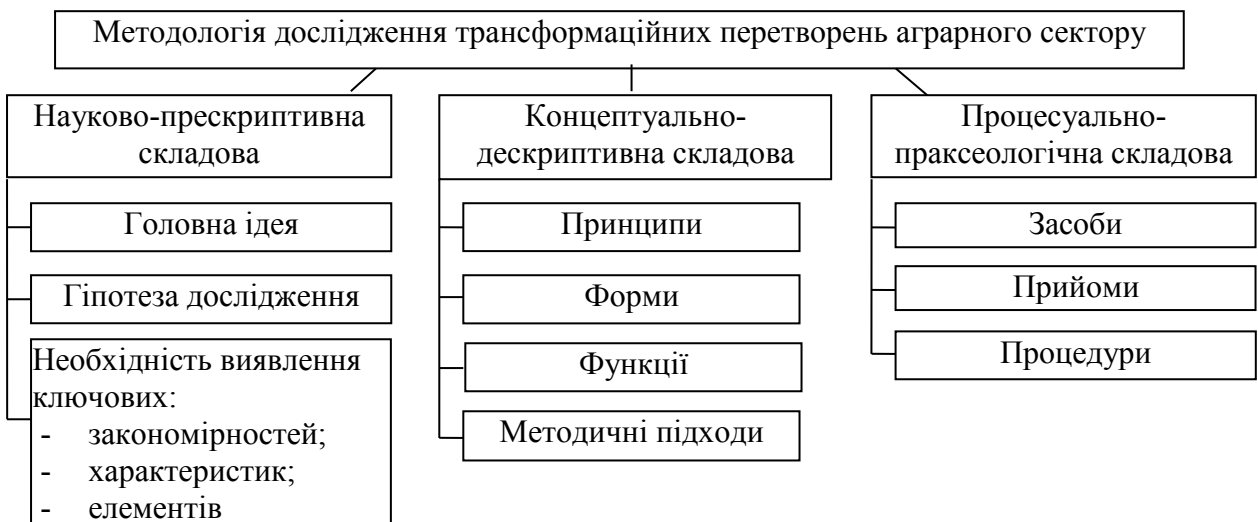

Рис. 8. Методологія дослідження трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору

Науково-прескриптивна складова методології спрямована на визначення головної ідеї та ключових закономірностей, характеристик та елементів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору (рис. 9).

Враховуючи той факт, що закономірності, характеристики й елементи трансформаційних перетворень не можуть бути повною мірою з'ясовані на основі лише якогось одного підходу чи методу, обґрунтовано доцільність застосовування напрацювань як базових (загальносистемних): інституційної, інформаційної, синергетичної так і уточнюючих (відносно аграрного сектору) теорій, що

дозволить подолати існуючі методологічні проблеми дослідження трансформаційних перетворень.

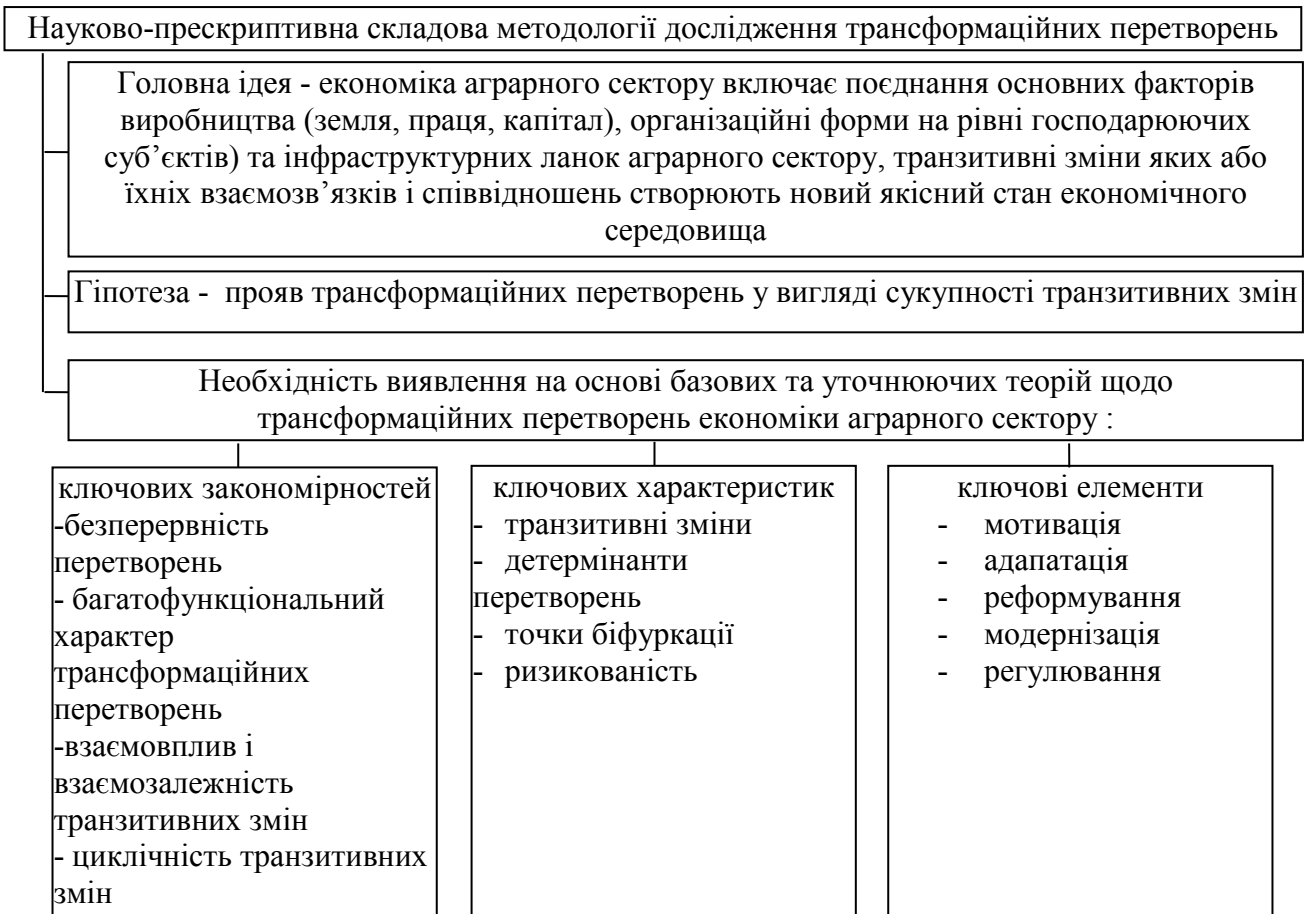

Рис. 9. Науково-прескриптивна складова методології дослідження трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору

Концептуально-дескриптивна складова методології дослідження трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору виокремлена з метою більш глибокого розуміння сукупності принципів, форм, функцій та методичних підходів наукового дослідження. Результатом застосування цієї сукупності є обґрунтування взаємозв'язків і залежностей, що існують між економічними категоріями проведеного дослідження (рис.10).

Це дало можливість конкретизувати такі основні методологічні принципи, як реляційність, детермінізм (причинність), методологічний монізм (зведення всіх причин до однієї – основної, яка впливає із конкретного способу виробництва), соціальна обумовленість виробництва в аграрному секторі та допоміжні принципи, такі як єдність, інтегративність, дихотомія або «існуюче нове», варіантність, узгодженість інтересів.

Виокремлення форм, функцій та методичних підходів дослідження дозволяє уникнути формального ставлення до обґрунтування методології дослідження.

Рис.10. Концептуально-дескриптивна складова методології дослідження трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору

Третя складова методології спрямована на визначення апарату дослідження, до якого віднесено засоби, прийоми та процедури дослідження трансформаційних перетворень в аграрному секторі (рис. 11).

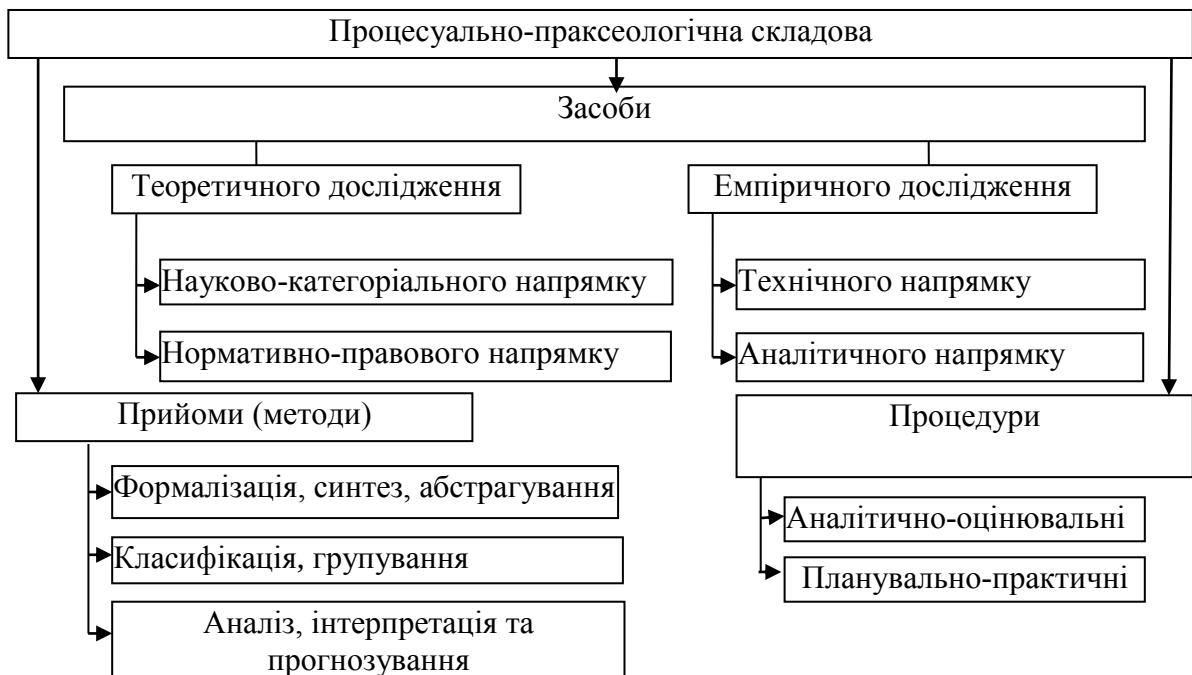

Рис. 11. Процесуально-праксеологічна складова методології дослідження трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору

Застосування у сукупності елементів різних, але взаємопов'язаних між собою засобів і процедур до дослідження дають змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

У четвертому розділі – **«Оцінка транзитивних змін в економіці аграрного сектору»** встановлено внесок аграрного сектору у функціонування національної економіки України, виокремлено трансформаційні перетворення за етапами транзитивних змін економіки аграрного сектору, побудовано модель залежності валової продукції аграрного сектору від виробничих факторів.

Аграрний сектор здійснює значний внесок у розвиток економіки країни, так на 01.01.2018 року частка у структурі ВВП країни (близько 13%), частка задіяних у виробництві основних засобів (4,4%), частка капітальних інвестицій (11,4%), частка зайнятого населення в аграрному виробництві (17,7%), надходження валютних коштів від здійснення зовнішньоторговельних операцій (40%), забезпечення внутрішнього ринку продуктами харчування (60%).

Ці показники характеризують стан, в якому знаходиться аграрний сектор. Вони щорічно змінюються залежно від ряду факторів, у тому числі світової економічної політики, а також рівня державної підтримки цього сектору.

З 1990-го по 2000 р. обсяги виробництва валової сільськогосподарської продукції скоротились більш ніж у півтора рази, що пов'язано із затяжними та ускладненими ринковими трансформаціями в аграрному секторі України. Однак після 2000 року спостерігається позитивна динаміка приросту обсягів валової продукції сільського господарства. За підсумками 2013 року вдалося досягти рівня виробництва 1991 року, а у 2014 р. отримати максимальний обсяг валової сільськогосподарської продукції за усі роки незалежності України.

Для підприємств аграрного сектору України однією з головних проблем є залучення інвестиційних ресурсів. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, що надійшли до України, на 1 січня 2018 р. становило 37513,6 млн дол. США, що на 3,8 % більше від обсягів інвестицій на початок 2017 р.

В економіку аграрного сектору станом на 1 січня 2018 р. вкладено 586,2 млн дол. США прямих іноземних інвестицій, що становить 1,6 % загального обсягу іноземних інвестицій в Україну. Приріст обсягу іноземного капіталу в аграрний сектор, з урахуванням його переоцінки, втрат і курсової різниці, за 2017 р. склав 84 млн дол. США.

Основним виробничим ресурсом аграрного сектору є земля. Загальна посівна площа сільськогосподарських культур за роки незалежності України зменшилася на 4 млн 821 тис. га, або на 15 %, при цьому площа зернових культур майже не змінилася, а площі найбільш виснажливих для ґрунту культур збільшилися в декілька разів. Так, площі соняшнику – на 369%, ріпаку – на 876,7%, сої – на 2150,5 %, частка технічних культур та кукурудзи на зерно (яка також є виснажливою для ґрунтів) у загальній посівній площі збільшилася з 15% у 1990 р. до 50 % у 2017 р.

Необхідно відмітити, що у 2010 р. зменшилася вся посівна площа під сільськогосподарськими культурами – на 5454 тис. га, або на 16,8%, по відношенню до 1990 р. Чітко вираженою тенденцією є приріст площ технічних (майже в 2 рази) і суттєве зниження площ кормових культур (майже в 4 рази). У 2017 р. посівна площа

в Україні становила 27 585 тис га, з яких зернові культури займали 14 626; технічні – 9259, картопля та овочево-баштанні – 1844, кормові – 1858 тис. га (табл. 2).

Таблиця 2

Посівні площі основних сільськогосподарських культур, тис. га

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2017 р.
Уся посівна площа	32406	30963	27173	26044	26952	26902	27585
Зернові культури	14583	14152	13646	15005	15090	14739	14624
у т.ч.: кукурудза	1234	1174	1364	1711	2709	4123	4520
Технічні культури	3751	3748	4187	5260	7296	8350	9259
у т.ч.: соняшник	1636	2020	2943	3743	4572	5105	6034
соя	93	25	65	438	1076	2158	2000
ріпак	90	49	214	207	907	682	789
Картопля і овоче-баштанні культури	2073	2165	2277	2041	1967	1823	1844
Кормові культури	11999	10898	7063	3738	2599	1990	1858

На основі проведеного аналізу результатів функціонування аграрного сектору нами виділено 6 етапів трансформаційних перетворень, які характеризувалися певними транзитивними змінами. Перший етап (1990–1993 рр.) характеризувався такими транзитивними змінами: безкоштовний перерозподіл земель, кредитування під пільговий відсоток і виникнення пов'язаного з ним значної кількості бажаючих почати самостійну фермерську діяльність, становлення нового типу виробничих відносин, підвищена увага до фермерських господарств з боку уряду. Мінімальний обсяг поставок аграрної продукції за держзамовленням було встановлено в розмірі менше 70 % від середньорічного показника 1990 р.

Характерними рисами другого етапу (1994–1999 рр.) були: перехід до забезпечення новоутворених господарств земельним паєм за середньорайонними нормами, які скорочували їх середню земельну площу в порівнянні з раніше створеними господарствами; скасування пільгового кредитування; ускладнення у платності землеволодіння через диспаритет цін на землю, що призвело до погіршення стану функціонування аграрного сектору.

Ці два етапи призвели до виникнення негативних тенденцій та деформацій: з 1990-го до 1999 р. ємність внутрішнього ринку продовольчих товарів знизилася до 22,2 млрд грн, тобто більш ніж втричі. Непослідовність транзитивних змін упродовж цього періоду стала причиною різкого занепаду аграрного сектору. У 1999 р. обсяг валової сільськогосподарської продукції в усіх категоріях господарств становив 49% від рівня 1990 р., у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 28%.

Для третього етапу (2000–2005 рр.) характерною є стабілізація ситуації, якій було притаманне зростання валової продукції аграрного сектору. Утворено Міністерство аграрної політики України, у структурі якого почав працювати Департамент реформування сільського господарства, а в регіонах – обласні

центри та районні відділи реформування. З метою зменшення податкового тиску на сільськогосподарських товаровиробників запроваджено фіксований сільськогосподарський податок, спеціальні механізми використання податку на додану вартість. Стимулювання експортної діяльності здійснювалося через імпорتنі тарифи і квоти, експортні субсидії. Завдяки проведенню аграрної реформи у формуванні аграрного ринку сталися відчутні зміни, що сприяло поліпшенню цінової кон'юнктури та початку фінансового оздоровлення галузі. Наприкінці цього етапу було прийнято Закон «Про державну підтримку сільського господарства України», запроваджене цінове регулювання ринку найважливіших видів сільськогосподарської продукції через уведення мінімальних закупівельних цін, створено Аграрний фонд, який намагався проводити регулювання шляхом державних інтервенцій на ринках сільськогосподарської продукції.

Четвертим етапом транзитивних змін є період з 2006-го по 2012 р. Досягнуто стійкої тенденції зростання економіки аграрного сектору, запроваджено виробничі дотації у рослинництві: бюджетні виплати на гектар сільськогосподарських культур (зернові, ріпак, льон), що мали на меті утримати виробників від скорочення посівних площ і частково компенсувати їхні витрати, розгорнулися процеси укрупнення фермерських господарств за рахунок зростання концентрації, об'єднання виробництва, поглинання дрібних господарств великими агрохолдингами.

П'ятий етап транзитивних змін (2013–2015 рр) відбувався у складних кризових умовах при посиленні участі держави в процесах регулювання аграрного виробництва. Початок цього етапу відзначався прийняттям Стратегії розвитку аграрного сектору до 2020 року. Діючий до кінця 2015 року механізм оподаткування сприяв збільшенню обігових коштів сільськогосподарських підприємств приблизно на 40 млрд грн.

Шостий етап триває з 2016 року й дотепер і характеризується наступними тенденціями. На початку 2016 року затверджено Концепцію державної цільової програми розвитку аграрного сектору до 2022 року, до якої декілько разово внесено зміни та корективи з метою забезпечення відповідності аграрної моделі України європейським і світовим стандартам.

Ускладнення останніх двох періодів викликані аномальними погодними умовами, соціально-економічною та політичною нестабільністю в державі, військовим конфліктом на Сході країни, анексією Криму та ціновими збуреннями на світовому та внутрішньому продовольчому ринках, подальшим входженням України у світовий економічний простір, посиленням процесів глобалізації, конкуренції, лібералізації торгівлі, що вимагає адаптації до нових та постійно мінливих умов, а відповідно – й подальших трансформаційних перетворень аграрного сектору.

У дисертації побудовано економіко-математичну модель визначення залежності валової продукції аграрного сектору України від виробничих факторів. Значення статистичних вхідних даних для побудови моделі наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Вихідні дані для моделювання залежності валової продукції аграрного сектору від обраних факторів

Рік	Кількість підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, од., Z	Зайняте населення у сільському господарстві, тис. осіб, L	Вартість основних засобів, млн грн, K	Валова продукція, млн грн, Y
2008	57877	3322,1	95880	193528,7
2009	57152	3152,2	103187	197935,9
2010	56493	3115,6	113388	226429,1
2011	56133	3393,8	118019	233696,3
2012	49415	3496	137640	201564,0
2013	49046	3577,5	156013	194886,5
2014	46199	3091,4	171392	223254,8
2015	45379	2870,6	210169	244348,2
2016	47697	2866,5	270467	245457,3
2017	45558	2860,7	341622	249987,3

З метою формалізації результатів функціонування аграрного сектору, як інструмент аналізу доцільно використовувати виробничу функцію.

$$Y = 12962,65K^{-0,406}L^{-0,774}Z^{1,232}1,11^t, \quad (1)$$

де Y – валова продукція; K – вартість основних засобів; Z – кількість підприємств; L – зайняте населення у сільському господарстві; α, β, γ – коефіцієнти еластичності обсягу валової продукції по витратах на основні засоби, кількості підприємств та чисельності зайнятого населення; t – фактор часу.

Графічне представлення результатів апроксимації виробничої функції наведено на рис. 12.

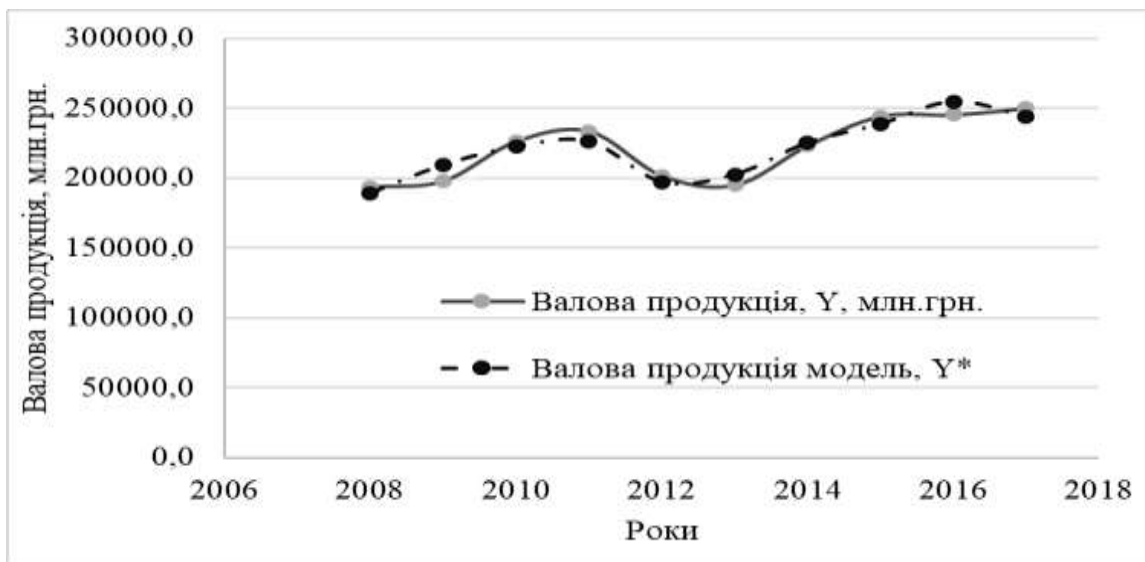

Рис. 12. Графічне представлення результатів апроксимації виробничої функції

Коефіцієнт детермінації R^2 має високе значення 0,8977, яке близько до одиниці. Тобто в 89,7% випадків зміни x призводять до зміни y . Іншими словами – точність підбору рівняння регресії – висока. Отже 89,7% варіації валової продукції обумовлено варіацією витрат основних засобів, чисельністю зайнятого населення та кількістю підприємств.

Оскільки розрахункове значення Фішера для лінійного рівняння $F=10,89$ більше табличного, то лінійне рівняння регресії адекватно описує залежність валової продукції від вартості основних засобів, зайнятих і кількості підприємств.

Значення еластичностей свідчать про те, що:

- при зменшенні на 1% зайнятих в аграрному секторі трудових ресурсів валова продукція зменшиться на 0,774%;
- при зменшенні на 1% кількості сільськогосподарських підприємств валова продукція зменшиться на 0,406%;
- при збільшенні на 1% вартості основних засобів валова продукція збільшиться на 1,232%.

Моделювання граничної продуктивності показало, що при збільшенні зайнятого населення на 1000 осіб валова продукція зменшиться на 58,71 млн грн; при збільшенні кількості сільськогосподарських підприємств на 1 од. валова продукція зменшиться на 0,40 млн грн; при збільшенні вартості основних засобів на 1 млн грн валова продукція збільшиться на 6,1 млн грн.

Коефіцієнти виробничої функції є еластичностями валового випуску продукції по відповідних факторах. Сума еластичностей відображає властивість масштабованості відповідного сектору економіки:

$$B = \alpha + \beta + \gamma. \quad (2)$$

Оскільки $B < 1$, то більш ефективним є виробництво малих масштабів, адже зі збільшенням факторів у k -разів зростає випуск продукції в $k^B < k$ разів. Така ситуація характерна для аграрного сектору, доцільнішим в якому є функціонування невеликих фермерських господарств.

Таким чином, проведене дослідження дало можливість виявити основні середньострокові тенденції змін в аграрному секторі економіки:

- неухильний процес укрупнення фермерських господарств за рахунок зростання концентрації, об'єднання господарств і процедури поглинання дрібних господарств великими підприємствами;
- поглиблення спеціалізації виробництва;
- істотний розвиток кооперативного та інтеграційного руху;
- зниження питомої ваги господарств населення у виробництві валової продукції за рахунок збільшення сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств;
- непостійність державної підтримки малих форм господарювання.

У *п'ятому розділі* – «**Адаптування економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень**» – сформульовано пріоритетні напрями державного регулювання аграрного сектору економіки, удосконалено підхід до

прогнозування валової продукції аграрного сектору України, розроблено послідовність адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень, побудовано механізм управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору в умовах трансформації.

В умовах трансформаційних перетворень діяльність державних органів, податкова та бюджетна політика повинні створювати умови для розвитку економіки аграрного сектору й підвищення ефективності його функціонування.

Незрілість інституційних основ перетворень в аграрній сфері є однією з причин незадовільних результатів земельного реформування. Дослідження показало, що невиважена земельна політика, заснована на запозиченні інститутів, ефективних в інших країнах, без урахування вітчизняної специфіки призвела до того, що в Україні сформувався унікальний інститут «неефективної» приватної власності. Так, інституційна структура державного управління земельними ресурсами в нашій країні характеризується недостатньою визначеністю відомчих обов'язків, суперечністю інтересів різних міністерств і відомств, розпорошенням повноважень, а також істотним послабленням державної вертикалі влади у сфері земельної політики.

Зазначено, що удосконалення державного регулювання в аграрній політиці слід розглядати як один з основних шляхів підвищення ефективності функціонування аграрного сектору. Всі важелі впливу держави на аграрний сектор необхідно узгоджувати з інтересами суспільства й аграрних товаровиробників. Тільки в такий спосіб можливо забезпечити конкурентоспроможність аграрного сектору, ощадливе використання ресурсів, яке відповідає ефективному функціонуванню і взаємодії всіх суб'єктів. Реалізація заходів, зорієнтованих на вдосконалення державного регулювання економіки аграрного сектору, дозволить активізувати вирішення соціально-економічних питань в інтересах сільського населення і проблем продовольчого самозабезпечення.

Запропоновані напрями державного регулювання економіки аграрного сектору розподілено за сферами впливу держави: у сфері зовнішньоекономічних відносин – стимулювання імпортозаміщення та удосконалення експортно-імпортних відносин; у організаційно-правовій сфері – розвиток інноваційних форм підприємництва (малого та сімейного агробізнесу), приведення у відповідність до існуючих вимог нормативно-правової бази розпаювання землі та створення об'єднаних територіальних громад як більш ефективних розпорядників бюджетних коштів, спрямованих у сільське господарство; у виробничо-технологічній сфері – підвищення уваги до питань стимулювання впровадження інноваційних технологій виробництва та мотивації до раціонального використання факторів виробництва в аграрному секторі; у фінансово-економічній сфері – оптимізація розподілу коштів державного й регіонального бюджетів, фінансове оздоровлення аграрного сектору, визначення економічної доцільності надання державою податкових преференцій аграрному бізнесу та передбачення державного фінансування цільових програм у сфері аграрного виробництва, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів (рис. 13).

Рис. 13. Основні сфери та напрями державного регулювання економіки аграрного сектору України в умовах трансформаційних перетворень

Удосконалено підхід до прогнозування валової продукції аграрного сектору, що базується на економіко-математичній моделі виробництва, сформованій за допомогою функції Кобба-Дугласа. Аналіз значень коефіцієнтів детермінації свідчить про те, що найкращою виявилася модель поліноміальної функції третього порядку. За обраним трендом складено прогноз до 2025 року (табл. 5).

Таблиця 5

Результати розрахунку прогнозного обсягу валової продукції аграрного сектору України за видами тренду

Рік	Прогноз валової продукції, млн грн		
	Лінійна функція	Поліноміальна функція другого порядку	Поліноміальна функція третього порядку
2018	264650,1	239868,9	263265,7
2019	270897	229595	284193
2020	277143,9	216016,9	317417,3
2021	283390,8	199134,6	365775,2
2022	289637,7	178948,1	432103,3
2023	295884,6	155457,4	519238,3
2024	302131,5	128662,5	630016,8
2025	308378,4	98563,4	767275,3

Практична цінність запропонованого підходу до прогнозування обсягу валової продукції аграрного сектору на базі виробничої функції Кобба-Дугласа полягає в тому, що ґрунтуючись на розрахункових даних, суб'єкти апарату управління можуть сформулювати висновки і припущення відносно тенденцій і наслідків транзитивних змін.

Встановлено, що в умовах трансформаційних перетворень важливість такого елементу управління, як адаптація відчутно зростає. Успішний розвиток аграрного сектору економіки неможливий без адаптаційних заходів, спрямованих на поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємств в агропромисловому секторі економіки. Виходячи з цього, розроблено послідовність адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень (рис. 14).

Рис. 14. Послідовність адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень

Запропонована послідовність адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень передбачає етапи біфуркаційно-параметричної, структурно-функціональної та модуляційної адаптації. Кожен з етапів має на меті виконання певних адаптаційних прийомів, що забезпечують належне спрямування адаптаційних дій.

На основі визначеної послідовності було розроблено механізм управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору (рис. 15).

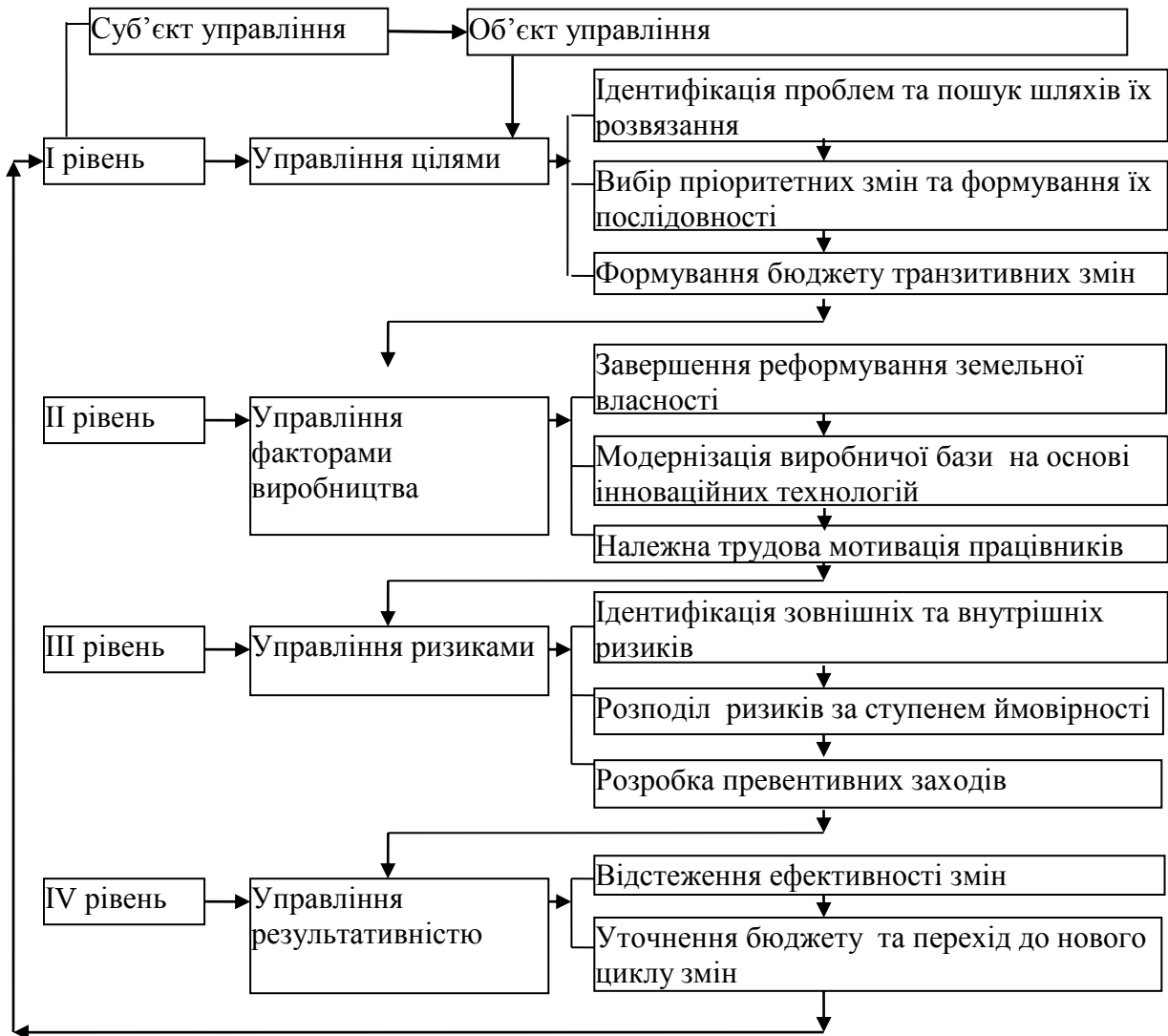

Рис. 15. Механізм управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору

Механізм управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору сформовано з чотирьох рівнів управління, починаючи з управління цілями та завершуючи управлінням результативністю.

Щодо управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору, то його цілями постає ідентифікація проблем і пошук шляхів в напрямках розв'язання за рахунок модернізації системи інститутів регулювання аграрного сектору, ефективного функціонування розподільчих відносин, створення нормально

функціонуючих систем продовольчого самозабезпечення, запровадження інноваційних методів та форм ведення аграрного бізнесу, що на основі формування бюджету транзитивних змін дають можливість підвищити життєстійкість і продуктивність аграрного сектору.

Другий рівень управління охоплює управлінські рішення в напрямі необхідності розвивати технології агровиробництва, які сприяють збереженню екосистем, зміцнюють здатність адаптуватися до зміни клімату, екстремальних погодних явищ, посух, повеней та інших стихійних лих і поступово поліпшують якість земель і ґрунтів. Третій рівень управління формується з метою зниження ризикованості наслідків транзитивних змін. На цьому рівні розробляються превентивні заходи, що дозволяють запобігти дифузії можливих ризиків, виникненню протиріч між суб'єктами функціонування аграрного сектору. На четвертому рівні, відбувається відстеження результатів та ефектів транзитивних змін економіки аграрного сектору, що дає змогу в подальшому формувати дієві стратегії ефективного функціонування.

Практична реалізація запропонованого механізму дозволить завершити процес адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень та забезпечити його ефективне функціонування відповідно до сучасних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливу науково-прикладну проблему – виявлення проявів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору та розроблення рекомендацій практичного змісту щодо встановлення їх наслідків та адаптації економіки аграрного сектору до цих перетворень. За результатами дослідження сформовано висновки науково-теоретичного та прикладного характеру.

1. Досліджено еволюцію наукових поглядів щодо трансформаційних перетворень економічних систем від меркантилізму, класичної економіки, маржиналізму, неокласичної теорії, кейнсіанства та інституціоналізму до теорій постіндустріального суспільства і конвергенції. Систематизовано наукові погляди щодо трансформаційних перетворень економічних систем. Обґрунтовано концептуальні засади дослідження трансформаційних перетворень, що дозволило розглядати трансформаційні перетворення на когнітивному, логіко-гносеологічному та методичному рівнях та уточнити зміст поняття «трансформаційні перетворення» як єдність змін характеристик, форми та внутрішньої будови економіки, які відбуваються в умовах постійного впливу зовнішнього середовища.

2. Сформовано архітектуру трансформаційних перетворень, що дозволило забезпечити їх сприйняття як єдиного цілого конструкту у вигляді сукупності транзитивних змін які, мають циклічний характер та відбуваються на відміну від самоорганізації за рахунок управлінського впливу, що сприяє формуванню на основі виявлення проблем функціонування економіки умов її переходу від одного якісного стану до іншого. Обґрунтовано змістовну сутність та логічні

взаємозв'язки між основними поняттями, що характеризують трансформаційні перетворення, залежно від необхідності їх проведення. Це такі поняття як транзитивні зміни, детермінанти перетворень, модернізація та реформування, точки біфуркації.

3. Розглянуто послідовність трансформаційних перетворень, яка передбачає по чергове проходження трьох основних фаз трансформаційних перетворень, а саме системно-пошукової, проектно-інфраструктурної та потоково-коригуючої, які в свою чергу передбачають виконання декількох етапів, при дотриманні системи принципів, до складу яких поряд із традиційними (багатовимірність та безперервність) запропоновано включити принцип реляційності, що характеризує ступеневість формування правил щодо перебігу трансформаційних перетворень економіки під впливом зовнішніх чинників. Шляхом групування існуючих уявлень про трансформаційні перетворення сформовано класифікацію їхніх видових проявів, яка дозволяє конкретизувати розуміння їх сутності, властивостей та основних характеристик з метою розробки адекватних управлінських рішень щодо функціонування економіки в певних умовах при певних обставинах.

4. Розкрито специфіку транзитивних змін власності на землю та інших об'єктів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору. Обґрунтовано, що зміни які відбувалися з такою важливою характеристикою як власність на землю відображають транзитивні зміни відносин власності. Структуровано транзитивні зміни та конкретизовано за такими складовими трансформаційних перетворення, як організаційно-економічна, правова, збутова, фінансова та соціальна. Щодо характеристик даного процесу передбачається його комплексний розгляд, в єдності наслідків таких процесів, як лібералізація та демократизація власності на землю, інституційні та структурні зміни в аграрному секторі економіки.

5. Сформовано методологію дослідження процесу трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору як цілісну складну субординовану систему науково-прескриптивної, концептуально-дескриптивної та процесуально-праксеологічної її складових пізнання трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору як економічного явища, що має специфічне й одночасно системоутворююче значення, ґрунтується на діалектичній основі й зумовлює принципові підходи до вивчення об'єктів дослідження, способів виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Це дало можливість конкретизувати такі основні методологічні принципи, як реляційність, детермінізм (причинність), методологічний монізм (зведення всіх причин до однієї – основної, яка впливає із конкретного способу виробництва), соціальна обумовленість виробництва в аграрному секторі та допоміжні принципи, такі як єдність, інтегративність, дихотомія або «існуюче нове», варіантність, узгодженість інтересів.

6. Доведено за допомогою цифровізації факт вагомого внеску аграрного сектору у функціонування національної економіки України. Питома вага аграрного сектору в структурі ВВП країни досягає 13%, частка зайнятого населення в аграрному

виробництві перевищує 17%. Майже половина всіх валютних коштів від здійснення зовнішньоторговельних операцій надходить завдяки аграрному сектору. На економіку аграрного сектору покладена функція забезпечення внутрішнього ринку продуктами харчування, яку вона виконує більше ніж на 60%.

7. Досліджено трансформаційні перетворення за шістьма етапами транзитивних змін економіки аграрного сектору України. Виокремлено притаманні кожному з етапів відмінні риси їх протікання, встановлено наслідки цих змін по кожному етапу. Виявлено основні середньострокові тенденції змін в економіці аграрного сектору та обґрунтовано, що негативні наслідки транзитивних змін посилюються аномальними погодними умовами, соціально-економічною та політичною нестабільністю в нашій державі, військовим конфліктом на Сході країни, анексією Криму та ціновими збуреннями, які відбулися як на світовому, так і на внутрішньому продовольчому ринках, подальшим входженням України до світового економічного простору, посиленням процесів глобалізації, конкуренції, лібералізації торгівлі, що вимагає адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно – подальших трансформаційних перетворень аграрного сектору.

8. Виконано економетричне моделювання залежності валової продукції аграрного сектору від виробничих факторів, що здійснено з використанням модифікованої виробничої функції та дозволяє проаналізувати і формалізувати результати функціонування аграрного сектору. Удосконалено підхід до прогнозування валової продукції аграрного сектору, що на відміну від існуючих базується на економіко-математичній моделі виробництва, сформованої за допомогою функції Кобба-Дугласа, та дозволяє ґрунтуючись на розрахункових даних, сформулювати висновки і припущення щодо тенденцій та наслідків транзитивних змін.

9. Розроблено пріоритетні напрями державного регулювання аграрного сектору економіки, які поділено за організаційно-правовою, виробничо-технологічною, фінансово-економічною сферами та сферою зовнішньоекономічних відносин впливу держави на економіку аграрного сектору, реалізація яких дозволить в подальшому забезпечити результативність трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

10. Сформовано послідовність адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень, яка складається з етапів біфуркаційно-параметричної, структурно-функціональної та модуляційної адаптації, що передбачає виконання певних адаптаційних прийомів, які забезпечують належне спрямування кожного етапу адаптації економіки аграрного сектору на необхідні результати їх виконання.

11. Побудовано механізм управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору в умовах трансформаційних перетворень, який сформовано з чотирьох рівнів управління, що включають управління цілями, управління факторами виробництва, управління ризиками та управління результативністю, практична реалізація яких дозволить завершити процес адаптації економіки

аграрного сектору до трансформаційних перетворень та забезпечити його ефективне функціонування відповідно до сучасних умов.

12. Гіпотеза про існування прояву трансформаційних перетворень у сукупності транзитивних змін економіки аграрного сектору дає змогу не лише аналізувати наслідки трансформаційних перетворень у довгостроковому періоді, а й розширити спектр науково-дослідних робіт, що виконуються за іншими напрямками. Один з таких напрямів досліджень може бути пов'язаний із синтезом сучасних трансформаційних теорій. Метою такого синтезу має стати формування в майбутньому єдиної теорії трансформаційних перетворень, яка буде спроможна пояснити різну дивергентну реакцію економіки аграрного сектору на трансформаційні перетворення, у тому числі їх поширення на інші сектори національної економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Негода Ю. В. Трансформаційна структуризація економіки аграрного сектору України: теорія, методологія, практика : *монографія*. Київ : ФОП Ямчинський О. В., 2020. 350 с. (22,9 д. а.).

Розділи у колективних монографіях:

2. Фінансове забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід : *монографія* / Давиденко Н. М., Зеліско І. М., Пасічник Ю. В., Біляк Ю. В., Негода Ю. В.; під ред. Н. М. Давиденко. – Київ : НУБіП України, 2017. 454 с. (*Особистий внесок автора: узагальнено завдання фінансової безпеки аграрних підприємств*) (28,0 д. а., особисто автора – 1,0 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

3. Негода Ю. В. Методологічні принципи та умови підвищення ефективності системних перетворень в аграрному секторі економіки. *Ефективна економіка*. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7020> (0,38 д. а.).

4. Негода Ю. В. Основні відмінні ознаки механізму трансформації аграрного сектору економіки в ринкових умовах. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=> (0,38 д. а.).

5. Негода Ю. В. Структура механізму трансформації аграрного сектору економіки в умовах ринку. *Ефективна економіка*. 2018. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7021> (0,43 д. а.).

6. Негода Ю. В. Вплив політики реформування на розвиток аграрного сектору країн з перехідною економікою. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1-2 (78). С. 101–106 (0,38 д. а.).

7. Негода Ю. В. Аграрні розписки як інструмент структурної трансформації фінансово-кредитних відносин в аграрному бізнесі регіону. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 18. С. 40–53 (0,88 д. а.).

8. Негода Ю. В. Дія економічних закономірностей змін, що відбуваються в системі аграрних відносин. *Агросвіт*. 2019. № 8. С. 14–18 (0,31 д. а.).

9. Негода Ю. В. Теоретичні підходи та моделі трансформаційних станів аграрного сектору економіки. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 33–36 (0,30 д. а.).

10. Негода Ю. В. Аналіз змісту процесу трансформації аграрного сектору економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 84–87 (0,30 д. а.).

11. Nehoda Y. The specifics and aspects of development of mixed agrarian economy. *Економічний форум*. 2019. № 4. С. 43–49 (0,44 д. а.).

12. Негода Ю. В. Оцінка та підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки країни. *Агросвіт*. 2019. № 15. С. 14–19 (0,38 д. а.).

13. Негода Ю. В. Місце аграрного сектору в національній економіці України. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 41–43 (0,25 д. а.).

14. Негода Ю. В. Оцінка процесів трансформації земельних відносин. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць*. 2019. № 9 (220). С. 80–87 (0,5 д. а.).

15. Негода Ю. В. Удосконалення інституційних основ відносин земельної власності на базі інструментів державно-приватного партнерства. *Бізнес-навігатор*. 2019. № 5 (54). С. 28–33 (0,44 д. а.).

16. Негода Ю. В. Методологічні підходи до дослідження процесу системної трансформації аграрного сектору економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2019. № 4 (45). С. 26–32 (0,44 д. а.).

17. Негода Ю. В. Перспективи взаємодії форм господарювання в умовах багатоукладної аграрної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7604> (0,31 д. а.).

18. Негода Ю. В. Інтеграційні процеси як складова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 38–42 (0,31 д. а.).

19. Негода Ю. В. Концептуальні аспекти стратегії трансформації аграрного сектору економіки. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 39–43 (0,31 д. а.).

20. Негода Ю. В. Концепція реалізації програмно-цільового управління при системній трансформації аграрного сектору економіки. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 17–24 (0,5 д. а.).

Стаття в зарубіжному виданні, яка включена до міжнародної наукометричної бази Scopus:

21. Tytarchuk I., Nehoda Yu., Shalyhina I., Bazhanova N., Horbachova O., Rybina L., Innovations Financing in the Agricultural Sector, *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology (IJARET)*, 11(4), 2020, pp. 246–255 (Особистий внесок автора: визначено проблеми та ресурси фінансування інновацій в аграрному секторі) (0,7 д. а., особисто автора – 0,2 д. а.).

Статті в зарубіжних виданнях за напрямом дослідження:

22. Nehoda Y. Institutional basis of market transformation of agricultural sector of economy. *News of science and education*. NR 2 (63) 2019. P. 11–17 (0,44 д. а.).

23. Nehoda Y. International experience of transformation of the agricultural sector in transitional economic countries. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. NR 4 (56) 2019. P. 66–72 (0,44 д. а.).

24. Davydenko N., Wasilewska N., **Nehoda Yu.**, Tytarchuk I. Mechanism of ensuring financial sustainability of agricultural enterprises. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 2019, 106 (1). P. 7–21. (*Особистий внесок автора: визначено фактори, що впливають на фінансову стійкість аграрних підприємств на регіональному рівні*) (1,0 д. а., особисто автора – 0,2 д. а.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Негода Ю. В. Теоретичні основи бюджетної політики держави. Economics, science, education: integration and synergy: material of international scientific and practical conference (Bratislava, Slovak Republic, 18-21 Jan. 2016 y.) in 3 V., V. 2. Kyiv : CEL, 2016. P. 21–22 (0,13 д. а.).

26. Негода Ю. В., Титарчук І. М. Державна фінансова підтримка місцевого розвитку. *Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (Мелітополь, 14–15 черв. 2018 р.). Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. С. 331–332. (*Особистий внесок автора: визначено роль державної підтримки у розвитку сільських територій*) (0,2 д. а., особисто автора – 0,1 д. а.).

27. Негода Ю. В. Проблеми реалізації програмного підходу при структурних трансформаціях аграрного бізнесу регіону. *Сучасні проблеми енергоресурсозбереження в будівництві, містобудуванні та житлово-комунальному господарстві* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених, (Запоріжжя, 6–8 груд. 2018 р.) Запоріжжя, 2018. С. 188–190 (0,19 д. а.).

28. Негода Ю. В. Структурні трансформації фінансово-економічних відносин в аграрному бізнесі регіону. *Механізми та стратегії розвитку господарюючих суб'єктів в умовах інтеграційних процесів*: матеріали наук.-практ. INTERNET-конф. студентів та молодих вчених з міжнародною участю, (Przeworsk, 19 лют. 2019 р.). Przeworsk : WSSG, 2019. P. 153–155 (0,19 д. а.).

29. Негода Ю. В. Основні елементи національної стратегії економічного розвитку регіональних аграрних комплексів. *Проблеми обліку, аудиту, аналізу та оподаткування в умовах глобалізації економіки* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., (Кривий Ріг, 25 лют. 2019 року). Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2019. С. 563–566 (0,2 д. а.).

30. Негода Ю. В. Сутність та принципи стратегічного управління землями сільськогосподарського призначення. *Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції*: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. Ч.1., (Тернопіль, 20–21 берез. 2019 р.). Тернопіль : Крок, 2019. С. 41–42 (0,13 д. а.).

31. Негода Ю. В. Структура трансформаційного процесу в аграрному комплексі. *Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання і управління в агропромисловому комплексі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 29 берез. 2019 р.). Полтава : ПДАА, 2019. С. 60–62 (0,19 д. а.).

32. Негода Ю. В. Особливості трансформації аграрних комплексів у контексті розвитку недержавної освіти. *Актуальні проблеми модернізації недержавного сектору освіти в Україні у контексті світових тенденцій і національної практики* : матеріали Міжнар. наук. конф., (Київ, 11 квіт. 2019 р.). Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2019. С. 296–297 (0,13 д. а.).

33. Негода Ю. В. Сутність та взаємозв'язок понять системи, організації та структури. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи* : зб. наук. пр. Ніжин, 2019. С. 180–181 (0,13 д. а.).

34. Негода Ю. В. Основні відмінні ознаки механізму трансформації аграрного сектору економіки в ринкових умовах. *Глобальні виклики для сільського господарства та харчової промисловості* : зб. матеріалів учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 23–24 трав. 2019 р.) Київ : НУБіП України, 2019. С. 111–114 (0,25 д. а.).

35. Nehoda Yu. V. The principles of structurization of regional agricultural complexes economy. *Development of Socio-Economic Systems in a Global Competitive Environment : II International Scientific Conference Proceedings*, (Le Mans, France, May 24th, 2019). Le Mans, France : Baltija Publishing. P. 52–54 (0,19 д. а.).

36. Негода Ю. В. Проблеми фінансування заходів соціально-економічного розвитку в Україні. *Сталий розвиток сільського господарства: глобальні зміни та національні особливості досягнення* : матеріали Міжнародної наук. практ. конф., (Біла Церква, 28–29 трав. 2019 р.). Біла Церква : БНАУ. С. 47–49 (0,19 д. а.).

37. Негода Ю. В. Види ефектів трансформаційного процесу в аграрному комплексі. *Фінансовий сектор Європейського союзу та сталий розвиток: європейський досвід, стратегічні орієнтири для України* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 6 черв. 2019 р.). Київ : АПСВТ, 2019. С. 72–73 (0,13 д. а.).

38. Nehoda Yu. V. Effects types of process of regional agricultural complexes economy structural transformation. *Украина, Болгария, ЕС: экономические, технические и социальные тенденции развития* : материалы III Междун. научно-практ. конф., (Бургас, 27 июня – 2 июля 2019 г.). Бургас : Авангард Прима, 2019. С. 41–43 (0,19 д. а.).

39. Негода Ю. В. Методологічні принципи в рамках системного підходу до дослідження процесу трансформації аграрного сектору економіки. *Глобальні виклики для сільського господарства та харчової промисловості*: зб. матеріалів учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 19–20 верес. 2019 р.). Київ : НУБіП України, 2019. С. 84–86 (0,19 д. а.).

40. Негода Ю. В. Основні цілі модернізації земельної політики. *Конкурентоспроможність аграрного сектору в умовах функціонування Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом*: збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (Київ, 9 квіт. 2020 р.). Київ : НУБіП України, 2020. С. 26–27 (0,13 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Негода Ю.В. Трансформаційні перетворення економіки аграрного сектору України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Міжрегіональна Академія управління персоналом, Київ, 2020.

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретико-методологічні засади та розроблено практичні рекомендації щодо трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору України. Систематизовано наукові погляди щодо трансформаційних перетворень економічних систем, сформовано архітектуру трансформаційних перетворень та концептуальні засади їх дослідження. На основі критичного аналізу та систематизації підходів до трактування сутності трансформаційних перетворень економіки розкрито напрями розвитку трансформаційних теорій та на їх підґрунті розроблено класифікацію видових проявів трансформаційних перетворень економіки.

Досліджено сутність поняття «аграрний сектор», визначено складові трансформаційних перетворень, обґрунтовано елементи транзитивних змін економіки аграрного сектору за складовими трансформаційних перетворень, поглиблено розуміння специфіки транзитивних змін власності на землю та інших об'єктів трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору.

Сформовано методологію дослідження процесу трансформаційних перетворень економіки аграрного сектору, запропоновано та візуалізовано елементи науково-прескриптивної, концептуально-дескриптивної та процесуально-праксеологічної складових методології дослідження трансформаційних перетворень.

Встановлено внесок аграрного сектору у функціонування національної економіки України, виокремлено трансформаційні перетворення за етапами транзитивних змін економіки аграрного сектору, побудовано модель залежності валової продукції аграрного сектору від виробничих факторів.

Визначено пріоритетні напрями державного регулювання аграрного сектору економіки, удосконалено підхід до прогнозування валової продукції аграрного сектору України, розроблено послідовність адаптації економіки аграрного сектору до трансформаційних перетворень, побудовано механізм управління транзитивними змінами економіки аграрного сектору в умовах трансформації.

Ключові слова: аграрний сектор, економіка, функціонування, транзитивні зміни, трансформаційні перетворення, моделювання, державне регулювання, управління, адаптація.

АННОТАЦИЯ

Негода Ю.В. Трансформационные преобразования экономики аграрного сектора Украины. – На правах рукописи.

Дисертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Межрегиональная Академия управления персоналом, Киев, 2020.

В диссертационной работе обоснованы теоретико-методологические положения и разработаны практические рекомендации по выявлению влияния трансформационных преобразований на функционирование экономики аграрного сектора Украины. Систематизированы научные взгляды относительно трансформационных преобразований экономических систем и сформирована архитектура трансформационных преобразований. Обоснованы концептуальные основы исследования трансформационных преобразований, которые предложено исследовать на когнитивном, логико-гносеологическом и методическом уровнях. Рассмотрена сущность основных понятий, которые характеризуют трансформационные преобразования экономики, установлены логические взаимосвязи между понятиями: транзитивные изменения, детерминанты преобразований, модернизация и реформирование, точки бифуркации. Разработана классификация видов трансформационных преобразований с их детальной характеристикой.

Исследована сущность понятия «аграрный сектор», определены составляющие трансформационных преобразований, обоснованы элементы транзитивных изменений экономики аграрного сектора по составляющим трансформационных преобразований, раскрыта специфика транзитивных изменений собственности на землю и других объектов трансформационных преобразований экономики аграрного сектора.

Сформирована методология исследования процесса трансформационных преобразований экономики аграрного сектора, предложены научно-прескриптивная, концептуально-дескриптивная и процессуально-праксеологическая составляющие трансформационных преобразований и обоснованы элементы каждой составляющей методологии исследования трансформационных преобразований.

Установлен вклад аграрного сектора в функционирование национальной экономики Украины, выделены трансформационные преобразования по этапам транзитивных изменений экономики аграрного сектора, построена модель зависимости валовой продукции аграрного сектора от производственных факторов на основе модифицированной производственной функции.

Определены приоритетные направления государственного регулирования аграрного сектора экономики, усовершенствован подход к прогнозированию валовой продукции аграрного сектора Украины, разработана последовательность адаптации экономики аграрного сектора к влиянию трансформационных преобразований, разработан механизм управления транзитивными изменениями экономики аграрного сектора в условиях трансформации.

Ключевые слова: аграрный сектор, экономика, функционирование, транзитивные изменения, трансформационные преобразования, моделирование, государственное регулирование, управление, адаптация.

ANNOTATION

Nehoda Y.V. Transformational reorganization of economy of the agrarian sector of Ukraine. – On the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining Doctor of Sciences Degree in economics in specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, 2020.

The theoretic methodological aspects were established and practical recommendations as to transformational reorganization of the economy of the agrarian sector of Ukraine were worked out in the doctoral thesis. The scientific views as to transformational reorganizations of economic systems were systemized that are based on systematic assimilation of economic systems theories fundamental postulates, and allow to consider transformational reorganizations on the cognitive (area of research), logic- epistemological (research categories and their interconnection) and methodological (methods and technologies of research results obtaining) levels. Economy transformational reorganizations architectonics was formed, and it was suggested to overview summary of transitive changes in its framework, which have cyclical pattern and occur in contrast to self-organization because of managerial influence that assist forming on the basis of identifying economy functioning problems in the conditions of its transfer from one qualitative stage to another.

The intention of the concept “agrarian sector” was researched, the subcomponents of transformational reorganizations were determined, the agrarian sector of economy transitive changes elements were established according to subcomponents of transformational reorganizations, the specifics understanding of transitive changes of land ownership and other objects of agrarian sector of economy transformational reorganizations.

There was methodology of process research of agrarian sector of economy transformational reorganizations formed, that is represented as integral complicated subordinated system of scientific – prescriptive, conceptual-descriptive and procedural-praxeological components that allows to deepen its research of agrarian sector of economy transformational reorganizations, which is in theoretical development of provisions that reveal concept and content of this process, its regularities determination, widening and considering transformational reorganizations estimation system (quantitative and qualitative estimate. There were proposed and visualized elements of scientific prescriptive, conceptual descriptive and procedural-praxeological components of methodology of transformational reorganizations research.

There was contribution of the agrarian sector to the functioning of the national economy of Ukraine established, there were also transformational reorganizations by stages of transitive changes of agrarian sector economy abstracted, a model of dependence of gross output of agrarian sector on production factors was constructed, which in comparison with existing was built by using modified productive function and allows to analyze and formalize results of agrarian sector functioning.

The priority directions of governmental regulation of agrarian sector of economy were determined that in contrast to existing ones were divided into organizational legislative, productional technological, financial technological, financial economical spheres and sphere of foreign economic relations state influence on the economy of the agrarian sector, the realization of them will allow in future to ensure the effectiveness of transformational reorganizations of agrarian sector economy. The approach to gross output product of agrarian sector of Ukraine was also improved. A graduality of

agrarian sector economy adaptation to transformational reorganizations was worked out that in the contrast to others consists of stages of bifurcation-parametric, structural-functional and modulation adaptation that foresees the completion of corresponding adaptative procedures that ensure the proper direction of each stage of adaptation of the economy of the agrarian sector to the necessary results of their implementation.

There was a mechanism of agrarian sector economy transitive changes management created, which in comparison with existing ones consists of four management levels that include goals management, production factors management, risk management and effectiveness management, their practical realization will allow to finish the adaptation process of agrarian sector economy to transformational reorganizations and ensure its effective functioning in modern conditions.

Key words: agrarian sector, economy, functioning, transitive changes, transformational reorganizations, modelling, governmental regulation, management, adaptation.

Підписано до друку 21.07.2020 р. Зам. № 588.
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний. Друк – цифровий.
Наклад 130 прим. Ум. друк. арк. 1,9.
Друк ЦП «КОМПРИНТ». Свідоцтво ДК №4131 від 04.08.2011 р.
м. Київ, вул. Предславинська, 28
095-941-84-99, 067-209-54-30
email: komprint@ukr.net